

PIET VAN MIDDEN

ISRAËL EEN WERELD APART

Een geschiedenis van 3000 jaar
op leven en dood

PIET VAN MIDDEN

ISRAËL EEN WERELD APART

Een geschiedenis van 3000 jaar
op leven en dood

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Vormgeving omslag en binnenwerk: Studio Anton Sinke
www.antonsinke.nl

ISBN 978 90 435 3892 3
ISBN e-book 978 90 435 3893 0

NUR 687

www.kokboekencentrum.nl

© 2023 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

INHOUD

Woord vooraf	7
1. De stammen, de rechters, de koningen en de ballingschap van Israël 1200 v.Chr. – ca. 700 v.Chr.	9
<i>Uitgelicht: De Samaritanen</i>	30
2. De val van Jeruzalem en de oorlogen die volgden 700 v.Chr. – het jaar 0	34
<i>Uitgelicht: Diaspora en Jodenhaat in de eerste vijf eeuwen van onze jaartelling</i>	55
3. Joodse gemeenschappen in de eerste vijf eeuwen van onze jaartelling ca. 100-500 n.Chr.	59
<i>Uitgelicht: Religieuze richtingen in het Jodendom</i>	67
4. De kruistochten en opkomend antisemitisme vanaf 1000 n.Chr.	73
<i>Uitgelicht: Zionisme de eeuwen door</i>	81
5. De wording van de staat Israël 1900-1948	84
<i>Uitgelicht: Staatsinrichting</i>	98
6. Vier oorlogen om de staat Israël 1947-1973	101
<i>Uitgelicht: De stad Jeruzalem door de eeuwen heen</i>	122
7. Arafat 1959-2004	125
<i>Uitgelicht: Politiek en militair opererende Arabische groeperingen</i>	134
8. Operaties, aanslagen en represailles	136
<i>Uitgelicht: Taal doet ertoe</i>	141
9. De relatie met de Palestijnse gebieden	144
<i>Uitgelicht: De tekstvondsten bij Qumran 1946</i>	149
10. De BDS-beweging: Boycott, Divestment, Sanctions 2005	154

<i>Uitgelicht: Israël en de kerk</i>	160
11. Samenvatting en duiding	163
<i>Uitgelicht: Voedsel, water en wetenschap</i>	177
Geraadpleegde literatuur	181
Verklarende woordenlijst	185

WOORD VOORAF

Op woensdag 26 april 2023 bestaat Israël 75 jaar. Dit staatkundige Israël althans, de medinat jisrael. Israël is niet zomaar uit de hemel gevallen. Het heeft een voorgeschiedenis van duizenden jaren, van ups en downs. Van ballingschap, slavernij, verstrooiing, discriminatie en antisemitisme. En van hoogtepunten, onder koning David vooral. En natuurlijk de periode na 1948: eindelijk vrij, maar ook oorlog na oorlog waarin het ging om het naakte bestaan, om to be or not to be. Israël is in de ogen van velen het land dat er niet mag zijn. Hoe in de Arabisch-Palestijnse wereld over Israël en Joden wordt gedacht, komt tot uiting in bizarre doodswensen aan de vijand, in Palestijnse besturen, in de media en op straat.

Het land heeft dus een lange aanloop gehad. Voor dit boek is de keus gemaakt om de historische gang te beschrijven, maar ook om die gang te verklaren door te beschrijven hoe het andere volken verging in dezelfde tijd en regio. Daardoor vindt de lezer soms een beknopte herhaling van wat eerder is gezegd in een andere context. Er spelen ook nog eens twee wereldoorlogen doorheen. Elke keer werd alles anders en alles was steeds zeer complex.

Ik heb geprobeerd voor een breed publiek te schrijven. Veel beschreven gebeurtenissen geven weinig aanleiding tot vrolijkheid, maar het is gelukkig niet allemaal kommer en kwel. Er staan ook een paar sprekende liederen in dit boek, die aansluiten bij de tekst.

Er zit veel feitenonderzoek achter de hier geboden tekst. In de literatuurlijst vindt u goed leesbare boeken van auteurs die weten waarover zij het hebben. Ook auteurs die de hoofdlijn in dit boek niet onderschrijven, worden aan het woord gelaten.

Er is voor gekozen om sommige belangrijke stukken, zoals de Verklaring van Lord Balfour (1917) en de onafhankelijkheids-

verklaring (1948), deels of integraal op te nemen. Maar ook bijvoorbeeld een tekst van de Assyrische usurpator Sanherib, die in 700 v.Chr. van plan was het Jeruzalem van koning Hizkia te verwoesten en de bevolking af te voeren. Zijn snoevende tekst is sprekend. Het was voor Juda een dubbeltje op zijn kant. Als Sanherib destijds de kans had gehad zijn plannen uit te voeren, had dit boek nooit geschreven kunnen worden.

Ongebruikelijke vermeldingen zijn niet geschuwd. Het volkslied 'haTiQwa' is in vertaling opgenomen, maar ook het lied 'Jerusjalayim sjel zahav' vindt u in vertaling terug. De impact die dit lied heeft gehad is enorm geweest, omdat het 't gevoel van Israël raakte, meer dan een politiek statement ooit kon doen.

De vraag is dus steeds hoe het zover kon komen. Aan de lezer wordt het oordeel gelaten. Duidelijk is wel dat dit boek vanuit een zekere sympathie voor Israël geschreven is. Maar de auteur sluit de ogen niet voor bepaalde wantoestanden. En niet voor de positie van de gewone Palestijn die van zijn leiders te lijden heeft.

Uiteraard is er veel niet gezegd. Niemand heeft hier zoiets als het laatste woord, en al helemaal niet over de positie van Jeruzalem. Joden zijn nu eenmaal niet los verkrijgbaar. In hen komt zomaar een stukje Jeruzalem mee. Het zij zo.

Er is een vrij uitgebreide literatuurlijst opgenomen. Uiteraard sta ik bij veel onderzoek op de schouders van anderen, zoals de archeologische studies van Ed Noort over de geschiedenis van Israël en zijn gewaardeerde verkenningen over de zeevolken. Verder het brede werk van Klaas Smelik op het gebied van oude en moderne geschiedenis. En niet te vergeten: het gedetailleerde onderzoek van Chris Quispel over Jodenhaat.

Ik kon niet overal weergeven waar precies ik een beroep deed op anderen. En er is een lijstje ongebruikelijke woorden opgenomen. Woorden die u met enige regelmaat in de tekst terugvindt.

Mazal tov!

Januari 2023, Piet van Midden

1 DE STAMMEN, DE RECHTERS, DE KONINGEN EN DE BALLINGSCHAP VAN ISRAËL

1200 v.Chr. – ca. 700 v.Chr.

Kanaän en Israël

Wanneer spreek je van een volk? En waar begint het voor Israël allemaal? Voor een antwoord op die vragen moeten we naar de kuststrook die sinds mensenheugenis Kanaän wordt genoemd en die drie continenten verbindt. Zo'n 1200 v.Chr. was Egypte daar heer en meester. Het was voor Egypte van strategisch belang de kuststrook te controleren. Daarmee had je controle over het verkeer tussen Azië, Afrika en Europa. Wie vandaag de dag de plaats Bet-San bezoekt aan de oostzijde van de Jizreëlvlakte, vindt op de oude tel 'het huis van de Egyptische gouverneur', wat erop wijst dat de stad een Egyptisch bestuurscentrum was.

In datzelfde Egypte wordt de naam Israël voor het eerst gevonden: in een Egyptische hiëroglief, op wat de 'Israël-stèle van farao Merenptah' is gaan heten. Merenptah was de zoon en opvolger van de beroemde Ramses II. Israël duikt daar op als naam van een van de vele volken in Kanaän waarmee Egypte te stellen had. De kuststrook Kanaän was dus niet 'leeg'. Er woonden volkjes, die er migrerend waren blijven hangen en zich er hadden gevestigd. Israël was één van die groepen, al wist men dat men oorspronkelijk van elders kwam.

Kanaän heeft geen transportrivieren, zoals Mesopotamië of Egypte. Zo'n rivier is een verbindende factor als het om cultuurvorming gaat. In Kanaän was men aangewezen op bronnen, die

ontstonden vanuit kalklagen die regenwater absorbeerden en op-sloegen. Zo ontstond er een lappendeken aan culturen die allemaal wel wat met elkaar te maken hadden en op elkaar gelijkende dialecten spraken, maar niet één etnische of talige groep vormden. Ze raakten dikwijls slaags, iets waarvan de Hebreeuwse Bijbel ook getuigt. De Israëlitische stamverbanden kwamen van het over-Jordaanse, de regio Syrië. Zij groeiden uit tot een natie. Een deel van hen belandde in Egypte door hongersnood. Door de omringende volken werden ze aangesproken als Hebreeën, een term die verwant is aan wat we elders vinden als *ḥabiru*, een negatieve aanduiding van een sociale laag van de bevolking. Het gaat om mensen die zich verhuurden als soldaten of als goedkope arbeidskrachten. Egypte had brood en werk en dat trok *ḥabiru* aan. Dat ze daarmee het risico liepen om in slavernij te geraken, namen ze mogelijk voor lief.

De stammen van Israël

Maar Kanaän hield een aanzuigende werking op de familiale stammen in Egypte en elders. We vinden dat ook in de Hebreeuwse Bijbel terug. De Israëlitische stammen gingen niet zachtzinnig met elkaar om. Bovendien raakten ze verstrooid over de hele kuststrook en migreerden ze later naar andere locaties. In het zuiden vormde zich een sterke stam, Juda. In het noorden de Jozefstam, uiteenvallend in Manasse en Efraïm. David, wiens naam we ook in een oude inscriptie in de noordelijke grensplaats Dan tegenkomen, heeft de stammen met harde hand verenigd en aan de cultische plaats Jeruzalem gebonden. Zijn dynastie heeft het niet gered: het noorden scheidde zich van het zuiden af. Dat is niet onbegrijpelijk. Het noorden had een open en vruchtbaar landschap. De grote wegen van Egypte naar Syrië en Tweestromenland, en vice versa, liepen er dwars doorheen. Dat leverde een min of meer open maatschappij op, met internationale contacten en handel. Kanaän heeft geen eigen cultuur gehad. Wie bij het kleine museum van kibboets Ajëlet haShachar ('De hinde van de dageraad')

Klimaat en geografische bijzonderheden

Hollanders praten graag over het weer. Dat is nogal wisselvallig in ons land en levert zo steeds nieuwe gespreksstof. Maar als je van juni tot oktober veelal hetzelfde weer hebt, moet je nieuwe onderwerpen zoeken. Toch is 'het weer' in Israël zomaar het gesprek van de dag. Want het kan in maart sneeuwen op de hogere delen, stortregenen, en heerlijk mediterraan-warm zijn. Het klimaatdrama is wereldwijd. Ook Israël heeft er last van. Lange periodes van droogte vragen om aanpassingen. Er is geen land ter wereld met zo weinig vierkante kilometers en zo'n wisselend lokaal klimaat en zulke uiteenlopende planten en dieren. Want op een en dezelfde dag kun je er alpineskiën op de Hermon en waterskiën op de Rode Zee. Je kunt je kinderen laten spelen in de poelen van de Davidsbeek in Engedi, maar niet meer dan 50 meter opzij sta je in de woestijn van Juda. Je kunt op 2000 meter hoogte hiken en op 420 meter onder zeeniveau in de Dode Zee drijven.

Je kunt in een compleet natuurlijk waterparadijs in Tel Dan wandelen in het hoge noorden, maar ook in Timna, in het diepe zuiden in de woestijn Sin, je vergapen aan de 'zuilen van Salomo'. Vanwaar die verschillen? Het antwoord is simpel: daar zadelt de natuur ons mee op.

bij Hasor langsgaat, waant zich in een aan Israël vreemde omgeving. Als iets met recht multiculti genoemd kan worden, was het Midden- en Noord-Kanaän. Het zuiden daarentegen, bevolkt door met name Judeeërs, moest het vooral doen met het fokken van kleinvee en de teelt van druiven. Jeruzalem lag meer afzijdig. De intercontinentale wegen raakten niet tot Jeruzalem.

Bergketen

Israël ligt op het punt waar Azië, Afrika en Europa elkaar raken. Die landmassa's 'bewegen' ten opzichte van elkaar. De Palestijnse kuststrook is oost-west opgestroopt. Daardoor is er een noord-zuid-bergketen ontstaan. Met oostelijk achter die noord-zuid liggende bergen een diepe kloof, die vanaf de Libanon, de Beka, via

het Jordaandal en de Dode Zee uiteindelijk in het Victoriameer in Afrika zijn eind vindt. Zo begroeten drie continenten elkaar. Als je ooit van Egypte naar Assyrië wilde reizen, of omgekeerd, moest je door de transitostrook die we Kanaän noemen. Naar Europa werd je in dezelfde richting geleid. Dat gold niet alleen van mensen, ook van dieren en planten. Er zijn in Israël tussen de 2500 en 3000 bloeiende plantensoorten beschreven. En ze hebben allemaal hun eigen plek: tropische locaties, het mediterrane gebied, de steppe en de uitgestrekte Syrische woestijn. En ook hebben ze allemaal hun eigen hoogte. Eén bergwand kan tientallen verschillen laten zien: de oostelijke wand ontvangt weinig of geen regen, de westelijke wand des te meer. Een voorbeeld vind je in Jeruzalem: de relatief hoge Olijfberg functioneert als een windscherm tegen de hete winden in de zomer en tegen de kou in de winter. Maar ook hier geldt: de oostelijke bergwand ontvangt nauwelijks regen, omdat de wolken aan de westzijde uitregenen. De betekenis van de plaatsnaam 'Betanië', aan de oostzijde van de Olijfberg, is veelzeggend: 'huis van ellende'.

Twee seizoenen

Israël heeft de facto niet vier seizoenen, zoals wij in Noordwest-Europa, maar slechts twee: winter en zomer, ofwel: de natte en de droge tijd, en dan moet je er meteen bij vertellen over welk landschap je spreekt. In Eilat valt ook in de winter nauwelijks water. De twee seizoenen vind je in de Bijbel verwoord: 'Zolang de aarde bestaat, zal er een tijd zijn om te zaaien en een tijd om te oogsten, zal er koude zijn en hitte, zomer en winter, dag en nacht' (Gen. 8:22). De jaarindeling in vier kalenderblokken is in deze regio van latere tijd. Je kunt in het algemeen zeggen: van noordwest naar zuidoost neemt de regenval sterk af. Dus hoe oostelijker en hoe zuidelijker, hoe droger. En daarmee houden de vegetatie en de fauna gelijke tred. Die zijn beide bijzonder veelzijdig. De mens is in het algemeen de grote boosdoener als het gaat om de verdwijning van dieren en planten. De leeuw, de beer, de ree, de wilde

Bronnen en natuurbeheer

Het hoge noorden heeft ook zo zijn problematiek. Boven het Meer van Galilea tot aan de noordelijke grens vind je meer dan honderd bronnen. In dit waterrijke gebied ligt ten noorden van het Meer van Galilea een meertje, Hula geheten. In het verleden was dat een gebied waar het water de breedte in kon. Het gevolg was dat de stroomsnelheid vertraagde en slib en ander natuurlijk materiaal naar de bodem zakte. Als het meertje vol was, liep er dus schoon water over de rand het Jordaandal in. In de jaren dertig van de vorige eeuw verwierf het Joods Nationaal Fonds het recht om dit gebied in cultuur te brengen. Dat bracht vruchtbare landbouwgrond aan het licht. Maar het gebied is ook een halteplaats voor talloze soorten vogels uit verschillende windrichtingen, die hier voldoende voedsel vinden en overwinteren. Het Hula Reserve is een adembenemend mooi reservaat, waar papyrus bloeit. Daarom is uiteindelijk niet de hele vlakte gecultiveerd, maar heeft men een gedeelte gelaten zoals het was of is het in originele staat teruggebracht. Dat houdt ook in dat de Jordaan meer slib meeneemt dan in de tijd dat Hula nog geheel intact was en het Meer van Galilea de 'bezinkfunctie' overnam.

Israël: het is een land met enorme uitdagingen. Men komt aan alle kanten grond tekort voor de hightech-landbouw, voor woningbouw (de meeste mensen wonen in en om Tel Aviv, in de afgeladen kustregio) en het leger heeft ruimte nodig om te oefenen. Daarom heeft de Society for Protection of Nature in Israel (SPNI) er de handen aan vol om de kwetsbare en veelzijdige natuur te beschermen. Ook die onder de waterlijn bij Eilat, waarvan de kleuren je verbazen.

De mens beschouwde in het verleden de beer, de leeuw, de slang als zijn vijand. De natuur was de mens niet goed gezind. Tegenwoordig moeten we alles uit de kast halen om de laatste natuur te beschermen, want, zo stelt men bij de SPNI, 'de natuur kan goed zonder de mens, maar de mens niet zonder de natuur'.

schapen en geiten, de struisvogel, ze zijn hier allemaal uitgeroeid. De uitvinding van het geweer liet ook hier zijn sporen na. Een enkele soort heeft het kantje-boord gered: de woestijnkat en het lui-

paard worden inmiddels gekoesterd, als er hier althans nog lui-paarden rondlopen. De bezoeker zal deze majestueuze dieren niet zien. Alleen op internet...

De Filistijnen

De Filistijnen... ze zijn tot in de moderne taal bekend gebleven, in uitdrukkingen als 'naar de filistijnen gaan'. De nieuwe Van Dale geeft als betekenis: 1. belagers. 2. (schertsend) lastige kinderen. 3. verachtelijk volk. Ziehier het dossier van de Filistijnen. Er valt kennelijk niets positiefs over hen te vertellen. Dat is in de Bijbel inderdaad het geval. De Israëlieten hebben in de geschiedenis, zoals Israël die zelf ziet, een diepe afkeer gekregen van de Filistijnen. Ook buiten de Hebreeuwse Bijbel is het record van de Filistijnen beroerd. Ze zijn de voorbeelden van vijandschap in Egyptische en Assyrische teksten. Maar wie zijn ze en waaraan danken zij hun slechte reputatie?

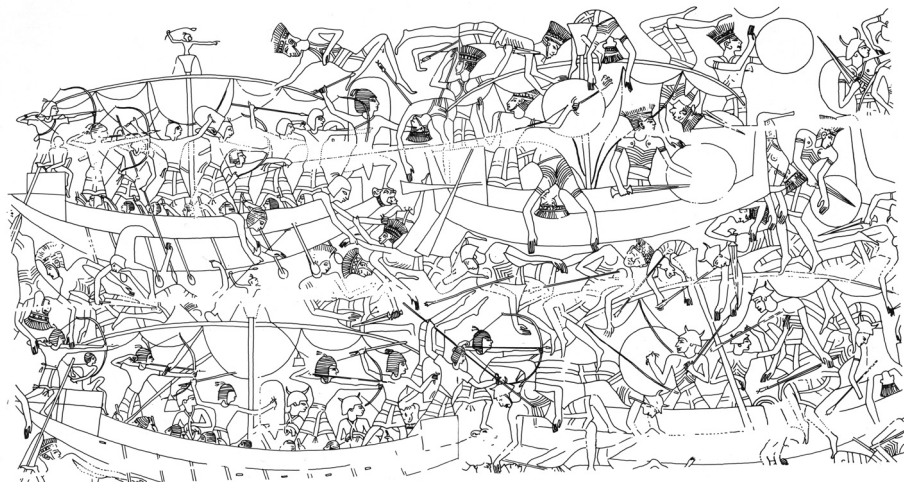
We schrijven 1200 v.Chr. We zijn dan in de periode die je laat-brons-vroegijzer kunt noemen. In deze tijd verschenen de Filistijnen op het toneel. Eerder werd al uitgelegd hoe de wereld van de rijken aan het oostelijk bekken van de Middellandse Zee, de Levant, er tussen 1300 en 1200 v.Chr. uitzag. Met Egypte dat de scepter hanteerde in de Palestijnse kuststrook. Maar die zeggenschap werd vanaf deze periode steeds beperkter. In de Amarna Correspondentie, de briefwisseling tussen de farao en de verschillende koninkrijken in Kanaän, wordt door de 'koningen' van de verschillende koninkrijken steeds meer geklaagd over het gebrek aan bescherming die de farao zou moeten bieden. Egypte moest zich steeds meer terugtrekken op het eigen erf. En niet alleen Egypte. De destijds indrukwekkende havenstad Ugarit – nu in Libanon – is dan verwoest en in 1190 v.Chr. verlaten. Daarmee kwam de handel stil te liggen. De interessante taal van Ugarit, een Semitische taal met alfabet, geschreven in spijkerschrift, raakte op de achtergrond.

In 1274 v.Chr. waren de koninkrijken van de Hethieten en Egypte

tenaren nog supermachten. In dat jaar vochten ze een oud geschil uit bij Kades, aan de rivier de Orontes in Syrië: een vazalstaat was van Hatusja (hoofdstad Hethieten) overgelopen naar Egypte. Het ging ten diepste over de grenzen van de macht: wie heerste over Kanaän en Syrië? De belangrijke betrekkingen lagen dus niet om de hoek van de deur. Handelsbetrekkingen trouwens waren er genoeg. Aardewerk in Egeïsche en Cypriotische stijlen vormt de stille getuige van die handel. Rond 1200 v.Chr. spelen geen grootmachten een rol van belang in de Levant. Het is de tijd van de richters uit het Bijbelboek Richters. Ook Troje ligt er in deze periode verwoest bij, en de vraag is wie die ondergang hebben bespoedigd. Een van de antwoorden is: de zeevolken.

Egeïsche zeevolken

De zeevolken maakten – zoals later de Vikingen in Europa – de kust onveilig en drongen ook de binnenlanden in. Met een groot verschil: de Vikingen zijn een volk, ze kunnen etnisch worden ge-

Zeeslag Ramses III zoals afgebeeld in de Tempel Medinet Haboe

duid, maar de zeevolken vormen een verzameling vreemdelingen uit het Egeïsche gebied. DNA-onderzoek van gebeente uit die tijd wijst ook naar het westen: Cyprus, Kaftor (Kreta) en de Egeïsche Zee.

Die zeevolken waagden zich ook aan land in Egypte. Daar troffen ze farao Merenptah en wat later diens opvolger, Ramses III. In Medinet Haboe, een archeologische site tegenover Thebe (nu Luxor) en inmiddels door miljoenen belangstellenden bezocht, is de overwinning van farao Merenptah op de zeevolken beeldend in steen uitgehakt en voor het voetlicht gebracht. Op de muur van de do-dentempel worden ze aan elkaar vastgeknoopt afgevoerd. Ramses III heeft de zeevolken trouwens niet omgebracht maar ze tot bewakers omgeschoold en gebruikt.

Een deel van die zeevolken heet *plst*, *pelèsjet*, Filistijn. Maar het woord Filistijn zegt nog niet zoveel. De uitdrukking *plst* geeft niet aan dat het om een volk gaat. Het is geen etnische aanduiding. Net zomin als *Hebreeër* een etnische aanduiding is. In de Bijbel wordt verschillende keren herinnerd aan de Egeïsche achtergrond van de Filistijnen, in het bijzonder aan Kaftor, Kreta. Dat is bij de eerste vermelding van de Filistijnen in de Bijbel al raak: Filistijnen en Kaf-torieten worden in één adem genoemd (Gen. 10:14). Een mooi voorbeeld is ook Amos 9:7, als de profeet namens God zegt: 'Heb ik Israëel niet uit het land Egypte gevoerd en de Filistijnen niet uit Kaftor?' Kennelijk is *pelèsjet* een zekere groep. Maar als de Bijbelse uitdrukking *pelisjtie*, Filistijn, geen etnische aanduiding is, wat is het dan wel? Het duidt eerder een regio aan: 'de mensen van de zuidwesthoek'. Ze zijn niet zonder reden Filisto-Kanaänieten genoemd. Ze namen hun Egeïsche verleden mee, ook in hun staatsvorm. Hun organisatie is bepaald niet tribaal, zoals die van de Israëlieten. Bij de Filistijnen zijn de lijnen kort: een *turannos*, een absoluut heerser en monarch, staat aan het hoofd van een *polis*, een stad met ommelanden. Van de Filistijnen zelf hebben we geen letter op schrift. Wat we van hen weten, moeten anderen vertellen. Dat is in dit geval vooral de Bijbel. Daarover hieronder meer.

De pentapolis (vijf steden) van de Filistijnen

In de tijd dat de Filistijnen – waarschijnlijk in wisselende aantallen – aanspoelden aan de Middellandse Zeekust, begonnen ook de Israëlieten zich definitief te vestigen, vanaf de oostelijke kant. We weten dat ze geen kans zagen de grote steden te veroveren. Met een zekere monotonie wordt in het Bijbelboek Jozua vastgesteld: ‘De Israëlieten konden stad X of Y niet veroveren.’ Het beeld dat ontstaat, is dat de Kanaänieten in de steden konden blijven wonen en per stad zelfstandig bleven, en dat Israëlieten de tussenliggende ruimte in bezit namen. Qua staatsvorm sloten de Filistijnen beter aan bij de Kanaänieten dan de Israëlieten deden. Je kunt dus wel van Filisto-Kanaänieten spreken, maar niet van Israëlo-Kanaänieten. Hoezeer ook de Israëlieten gebruiken uit Kanaän overnamen en in het noorden godsdienstig bij Kanaän aansloten, ze waren anders en hadden een afwijkend religieus patroon.

De ruimte in de kuststrook was beperkt voor zo veel volken. De Filistijnen organiseerden zich in vijf steden. Hun pentapolis zag er als volgt uit: Askelon, Asdod, Gaza, Ekron en Gat. Uit de Bijbelverhalen leiden we af dat de poleis weliswaar zelfstandigheid genoten, maar ook samenwerkten. Op momenten van oorlog wisten ze elkaar snel te vinden. In de handel zullen ze onderlinge afspraken hebben gemaakt. Maar ze zaten in het algemeen de Israëlieten in de weg, zeker in regio's waarin Juda en Filistea aan elkaar grensden. Dat heeft tot ingewikkelde situaties geleid. De Filistijnen worden in de Bijbel de ‘onbesnedenen’ genoemd. Dat is voor de geschiedschrijvende historicus het grote verschil tussen een Israëliet en een Filistijn, waarbij besneden-zijn een religieuze dimensie heeft. Maar er is meer: de Filistijn kan als onbesneden, als modelvijand, in de latere Bijbelboeken staan voor een Griek.

De rechters en hun strijd tegen de Filistijnen

Dat de Filistijnen als modelvijanden van Israël functioneerden, was al veel eerder duidelijk. In het Bijbelboek Rechters (3:3) worden de Filistijnen ten tonele gevoerd om Israël te oefenen, te trai-

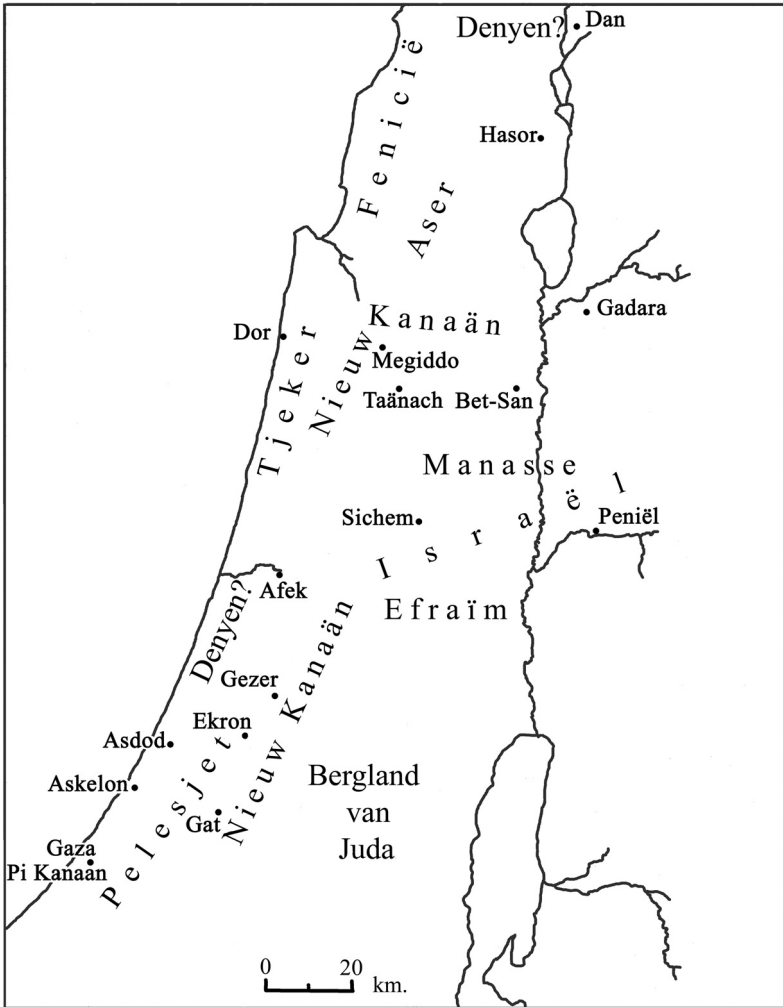

nen in de strijd met de vijand. De Filistijn als trainingsinstrument. Het kan verkeren. Daarom is het Bijbelboek Rechters zo interessant. De verhalenserie over de rechters, de lokale leiders, die het hoofd bieden aan een eveneens lokale vijand, eindigt met een verhaal over Simson (om daarna met een andere pen door te schrijven over de chaos in het land). Simson is de Hercules van Israël. Hij wordt geboren om een begin te maken met de verlossing van Israël van de Filistijnen. Als teken daarvan wordt zijn haar niet afgeschoren. ‘Haar’ is soms mythisch in de Bijbel. Simson moet het volk Israël bevrijden, maar hij gebruikt zijn onnoemelijke kracht voor heel andere zaken dan redding. Bijvoorbeeld om wraak te nemen op de Filistijnen door hun koren in brand te steken; of door een stadsdeur met grendel en al uit de muur te trekken. Uiteindelijk verliest hij – helemaal klassiek, net als Hercules – van een vrouw. Ze kent zijn zwakke plek en hij wordt haar slachtoffer. Hij wordt krachteloos. De Filistijnen steken hem de ogen uit en slaan hem in koperen boeien, zoals ook met de laatste koning van Juda, Sedekia, gebeuren zou. Het verhaal vertelt dus dat Israël het verliest van de Filistijnen. Maar de geschiedenis gaat nog even door. Als er een offerfeest georganiseerd wordt voor de Filistijnse god Dagon, wordt ook de blinde Simson uit de gevangenis gehaald. Als hij belachelijk gemaakt wordt, bidt hij om nog eenmaal sterk te mogen zijn. En met zijn laatste kracht drukt hij de structuur van de tempel uit elkaar. Die stort in boven op duizenden mensen. Ook op Simson. De historicus vermeldt zakelijk dat Simson in zijn sterven meer mensen had gedood dan in zijn hele leven.

Simson mag dan in zijn dood duizenden verslaan, hij redt Israël uiteindelijk niet. Die rol bewaart de auteur voor David. Simson komt niet verder dan halverwege.

De koningen en hun strijd tegen de Filistijnen

In een volgende fase wordt het nog klemmender verteld. De strijd krijgt een andere wending. Nu wordt de Filistijn ingezet in een godsdienstig en militair ‘eindexamen’: de koning moet bewijzen

De situatie aan het begin van de IJzertijd

dat hij de Filistijn aankan. De eerste koning van Israëel krijgt met nauwelijks andere vijanden te maken dan met de Filistijnen. De Filistijn maakt of breekt zijn hele leven. Hij steekt volgens het verhaal met kop en schouder boven iedereen uit. Eigenlijk is Saul een Israëlitische Goliat. De Goliat van de Filistijnen is indrukwekkend:

een reus van een vent, gewapend als een Griekse hopliet, een van top tot teen bewapende infanterist, die het in een tweekamp opneemt tegen de vijand. Israël in dit geval. Het is een verhaal om hopeloos van te worden, tenzij die ene die werkelijk koninklijke aspiraties heeft, in de ring komt. Met een slinger en vijf stenen. Gewapend als een herder, David. Hier worden geschiedenis en theologie door elkaar heen gebruikt. Goliath valt, dankzij David (en voor de Bijbelauteur: dankzij de God van David). Daarmee is het verhaal nog niet afgelopen. De Israëlieten hebben de slag dan wel gewonnen, maar de oorlog nog niet. Saul blijkt niet geschikt om koning te zijn van Israël. Hij mag dan een kopje groter dan de gewone man zijn en Goliath mag een kopje kleiner zijn gemaakt, de Filistijnen zijn nog overal. Ze dringen Saul helemaal terug, het dal van Jizreël in, richting de Jordaan, aan de oostzijde. Ze wagen zich als kustbewoners dus ver van huis, zo machtig voelen ze zich. En als teken van hun overmacht hangen ze de lijken van Israëls koning en diens zonen aan de stadsmuur van Bet-San. Saul was dus niet de ware koning. Dat is David. De geschiedschrijver kan alleen maar vertellen dat een koning als David onmisbaar is in Israël.

De Filistijnen zijn dus geen proto-Palestijnen. Ze zijn ook geen Semieten, maar proto-Europeanen. Ze zijn modelvijanden uit de (zuid)westhoek van de kuststrook van de Levant. Hun naam danken de Palestijnen van nu wel aan de Filistijnen, aan de naam van hun land, Filistea, dat door de Romeinen Palaestina werd genoemd.

En wat de Palestijnen verbindt met de Filistijnen, is de Gazastrook, waar meer dan twee miljoen Palestijnen wonen, al woonden in Bijbelse tijden Filistijnen ook in de zuidelijke kustvlakte die onderaan de uitlopers van de Karmel begint. De Filistijnen zijn in de loop van de geschiedenis verdwenen. Eerder werd al opgemerkt dat ze geen geschreven teksten hebben nagelaten. Dat hebben ze aan anderen overgelaten. Wel tweekleurig aardewerk. Het lot te verdwijnen in de geschiedenis door aanpassing heeft alle Kanaä-

nitische volken van toen getroffen. De Palestijnen van nu zijn Arabieren, die oorspronkelijk uit de omgeving van Edom kwamen en de dunbevolkte kustvlakte lange tijd hebben bewoond.

De dynastie van koning David

Het is een boeiend verhaal dat je over de geschiedenis van Israël kunt vertellen. Vooral de koningentijd, waarvan nog heel wat jaren als een ‘gouden eeuw’ kunnen worden gezien. Hoe dat komt, wordt in dit hoofdstuk geschetst. Daarin gaat het over de rol van ‘koningen’. De koning komt er in de Bijbel meestal niet zo goed af. We moeten ons realiseren dat wat over de koningen wordt verteld, een beoordeling in retrospectief is. En een oordeel op basis van godsdienstige overwegingen. De meetlat waarlangs de koning wordt gelegd, is niet het bruto binnenlands product, maar zijn godsdienstige keuze in het palet van goden en godinnen in de Kanaänitische kuststreek. Dat maakt het schrijven van een geschiedenis een waagstuk. Wat hieronder wordt geboden is niet de enige algemeen geldende opvatting. Er zijn ook ideeën waarbij de figuren van David en Salomo als onhistorisch worden gezien. Dat laatste ondervindt dan weer correctie omdat in de oude stad Dan in Noord-Israël David wordt vermeld. Bij een opgraving in 1993-1994 vond men een zwaar beschadigde tekst. In vertaling luidt die (vert. Smelik):

‘En ik doodde koning[en] ... gevangenen van...
[strijd]wagens en duizenden paardenmenners...
... ram, zoon van ... koning van Israël en [?] Jahu,
Zoon van ... het huis van David,
... en hun land ... een ander [hee]rste over Is[raël] ... beleg voor)

De tekst biedt dus weinig houvast en veel ruimte voor het spelletje ‘raden maar’, maar van groot belang is dat de dynastie van David wordt genoemd. Dat wil zeggen dat er één een persoon David was, één dat een dynastie naar hem wordt genoemd.